

FARAGÓ László

AZ INFORMÁCIÓ HATÉKONY ELJUTTATÁSÁNAK ESZKÖZEI AFGANISZTÁNBAN

AZ ÚJ MÉDIAKOMMUNIKÁCIÓS MODELL

THE MEDIUMS OF THE EFFECTIVE INFORMATION TRANSMISSION IN AFGHANISTAN

THE NEW MEDIA COMMUNICATION MODEL

A dolgozatban a meggyőző médiakommunikáció kérdéseivel foglalkozom, kivált az afganisztáni magyar PRT területén. Vizsgálom az új kommunikációs modellt, az információ hatékony eljuttatásának eszközeit. A rádió mellett szól az is, hogy a fenntartása és „hallgatása” olcsó. Nem új médiára csak bérelt vagy megvásárolt médiafelületre van szükség.

In my paper I deal with the questions of the demonstrative media communication in the field of the Hungarian PRT/Afghanistan. I analyse the new media communication model in Afghanistan, the mediums of the information transmission. The radio will be the one of the most important mediums. It can run at a cheap rate and cheaper than other medium for the listeners. There is no need for new media channel but will be necessary buy media surface in the Afghan's media market.

Nemzedéknyi idő választ el bennünket attól, hogy Afganisztánban a mostaninál lényegesen átláthatóbb társadalmi struktúra alakuljon ki, minimális rendet garantáló politikai hatalommal – ezt a következtetést lehet levonni mindazokból a jelentésekből, amelyek a térségből érkeznek. Emberöltőnyi időre van szükség, hogy kialakuljon az országban, a nyugati kultúrákban már megszokott plurális médiarendszer. Miközben Kabulban és a főváros környékén, egy múltév derekán keltezett hír szerint „afgánok millióit szegezi a székhez, heti öt napon át egy indiai(!) szappanopera.”¹ A dél-keletről érkező nyugati tévéműsor a jelek szerint meggyőző hatással van azokra, akik képesek a műholdas tévécsatornákat fogni. Az ázsiai országban a hat évvel ezelőtti politikai rendezés valójában csupán egy, az amerikaiak által felállított bábkományt jelentette, amelynek legitimitását még ma is csak megkérdőjelezni lehet.

A tálibokat ugyan elűzték a hatalomból, de az Amerikai Egyesült Államok által a nyolcvanas években szorgalmazott mozgalom tagjai elbújtak vagy Délkelet Afganisztánban kerestek menedéket, ahová jószerével aszfaltos út sem vezet. A legtöbben természetesen visszaszivárogtak Pakisztánba, abba az országba, amelynek hatalmas szerepe volt - írja Katona Magdolna a térség kutatója –, hogy kialakítsák a mozgalom ideológiáját, társadalmi és gazdasági kötődéseit.² De mindez csupán a kisebbik gátja annak, hogy élhető vidékké váljon ez a Magyarországnál hétszer nagyobb állam, ahol a lakosság harmada nomád állattartásból él és csak elenyésző kisebbség dolgozik az agrárszektoron kívül. Közülük nagyon kevesen tudják fogni a külföldi tévéműsorokat.

Az afganisztáni etnikai és törzsi konfliktusok megszüntetésére sem látszik egyelőre túl sok remény, ráadásul a nemzetközi erők nélkül erre semmi esély sem mutatkozik. Az amerikaiak által vezetett többnemzetiségű tartományi újjáépítési erők (PRT) örülnének, ha tyúklépésben mérnék az eredményeket.

Meggyőződésem, hogy a szociális befolyásolás lehetőségeinek és a társadalmi viszonyrendszer eddiginél alaposabb feltérképezése lehet a további sikerek egyik kiinduló pontja.

¹ Afghanistan faces TV and culture wars

² Katona, 2002/2

FARAGÓ László

Feltételezésem szerint a médiának, ezen belül is az elektronikus médiumoknak jelentős szerepük lesz a későbbi rendezés előkészítésében. A rádióra helyezem a hangsúlyt, mert ez a médium a lakosság struktúrája, a vidék geográfiai helyzete miatt kiemelt helyet kap az információáramlásban. A legolcsóbban „fogyasztható”, a hat-hétezer méteres hegyekkel szabdaltságot országban, az elszórt településszerkezetet is figyelembe véve számottevő és releváns információbázisként fogadják el, többek között a magyar kontingens által felügyelt Baghlán³ tartományban.

A rádiók közül is elsősorban azok kerülnek vizsgálatom előtérbe, amelyek véleményem alapján kalózkodóként nemcsak az iszlám közösségek adásait, hanem az európai-nyugati eszmerendszer értékeit is bemutatják.⁴ Vajon milyen tényezők játszanak szerepet a rádiók műsorát kiválasztó egyéni és csoportos döntések esetén. Milyen írott és íratlan szabályok érvényesek az afgán elektronikus médiát tekintve?

Kérdés az is, hogy a meggyőzőnek hitt kommunikáció, az emberekre erőltetett multikulturális közeg milyen viselkedést vált ki az afgánokból, pastukból, tadzsikokból, és sorolhatnám még az állam többi etnikumát. A felvetés azért is izgalmas – a válasz pedig korántsem borítékolható, mert Mészáros Margit éppen az európai államokra valódi problémáira hivatkozva hívja fel a figyelmet arra, hogy a „multikulturalizmus megszünteti a nemzeti kultúrára alapozott politikai intézmények legitimitációját.”⁵

Ez a veszély Afganisztánban is reális. Nem könnyű ilyen körülmények között megszerezni az intézmények és a hatalom képviselői iránti bizalmat. A magyar PRT-nek a jelek szerint sikerült, mégpedig elsősorban azt az elvet alkalmazva, mint a délszláv válság idején: felajánlották a segítségüket a helybelieknek, akik 2009 tavaszán történt árvíz miatt szinte elvárták, hogy a magyar kontingens legyen a segítségükre.

Ötezer kilométer távolságból empirikus kutatásra nem vállalkozhatok, de arra igen, hogy egy készülő helyszíni felméréshez muníciót, néhány kérdést állítsak össze, amely az előbb említett hipotézist vizsgálja. Az eredményt pedig éppen ennek a tanulmánynak a kiegészítőjeként tudnám felhasználni. A következőkben tehát a kapcsolódó szakirodalom másodelemzése mellett, a legfrissebb afganisztáni hírportálok jelentéseit és elemzéseit is használom. Segítségemre lesznek az afganisztáni magyar kontingens tagjai által leírtak és elmondottak.

SZOCIÁLIS BEFOLYÁSOLÁS - GYORS ÉS MEGFONTOLATLAN DÖNTÉSREAKCIÓK

Hipotézisem szerint az etnikai konfliktusokkal terhelt országban az iszlámnak, mint az élet minden pillanatát meghatározó vallásnak jelentős szerepe van a médiumválasztással kapcsolatos egyéni és csoportos döntéseknél is. Ezt támasztja alá Douglas és Wildavsky elmélete is,⁶ hangsúlyozva: „az emberek reakciói társadalmi helyzetüket tükrözik”. Megállapítható, hogy a rádiók, mint műsorszolgáltatók élen járnak a szociális befolyásolási kísérletek között. Miközben az államvalás és a hadurak befolyása is jelentős, elsősorban az északi területeken esély mutatkozik arra, hogy a lélektani hadműveletek (PSYOPS) során elért célközönség Kelman elmélete⁷ szerint, azonosulással reagáljon a szociális befolyásolás-

³ Az afgán helységnevek írásánál a magyar sajtóban 2010-ben elfogadott szabályokat veszem figyelembe, pl: http://hvg.hu/vilag/20100823_meghalt_magyar_katona (utolsó letöltés: 2011. március 17.)

⁴ Faragó, 2006, Értelmezésem szerint ezek a rádiók kalózkodók, pontosabban olyan klandestine rádiók, amelyek a működésük, fenntartásuk érdekében – és a legitimnek ugyan nem tartott hatalom kéréseit elfogadva, olyan műsorszámokat is közreadnak, amelyek a helybeliek befolyásolása érdekében, a meggyőző médiakommunikáció érdekeit szolgálják. A magyar kontingens CIMIC egysége műsoridőt vásárol, amely a klasszikusnak mondható amerikai kereskedelmi rádiózásmodellben az NBC által képviselt network bevett gyakorlata volt. Ha nem is kalózásként, hiszen a „szabad rádiózás” hazájában a klandestine rádiókról vajmi kevés értelme van beszélni.

⁵ Mészáros Margit: A multikulturalizmus terjedésének néhány biztonságpolitikai vonatkozás, ZNME, Politikatudományi Tanszék, Kutatási füzetek 6. 2006. 45-59. oldal

⁶ Zoltayné, 2002, 469. oldal

⁷ Kelman, 1973

FARAGÓ László

ra. Mindennek nemcsak rövidtávon, hanem a történelmi identitás szempontjából a jelenleg fogékony nemzedék esetében lehet jelentősége.

Garai szerint⁸ a „múltban egyszer átélt egyéni élmény előbb utóbb az ember feldolgozott történelmi identitásának részévé válik”. A történelmi pillanat tapasztalati a későbbiekben attól függően raktározódik el az egyes nemzedékekben, hogy milyen volt az egyén jelenléte benne. De ami az általam taglalt kérdés szempontjából még inkább releváns: az egyén élettörténetének következő fázisát meghatározza, hogy mit őriz meg az egymást „fél szavakból értő”, saját nemzedékének emlékezete.

Úgy vélem: a gondolkodási megismerési korlátok és az információhiány miatt azonban meglehetősen nagy a rádióválasztó, a készüléket ki- és bekapcsoló döntések bizonytalansága. Herbert Simon emlékeztet arra,⁹ hogy „sokan a múltbeli várakozásaikat vetítik ki a jövőre vonatkozóan, ahelyett hogy összegyűjtenék a jelenre vonatkozó összes releváns információt. A kulturális szakadékokat úgy lehet áthidalni, ha a szociális befolyásolásnál figyelembe vesszük a nyelvi kultúrát, a helyi normákat és gondolkodásmódot, az információkat pedig ezekhez közeli formában fogalmazzuk meg.

A közös nevezőként alkalmazható nyelv meghatározása, az etnikai tagoltság miatt nem könnyű, érdemes vizsgálni azt is, hogy az angol nyelvvel kapcsolatos unszimpatia, mennyire erős elutasító válasz. A közös nyelv azonban nemcsak azt az idegen nyelvet jelenti, amelyen terepe a kommunikációnak, hanem jelek és a szimbólumok közösen érthetőségét is. Ez a szemantikai szint nagymértékben függ attól, hogy az európai multikulturalizmust mennyiben sikerül érthetővé tenni a gyanakvó és identitását féltő iszlám közösségben. Ez a kutatás szempontjából lényeges média területén is sarkalatos kérdés.

A vizsgálatnak ki kell térnie az afganisztáni 2002-ben elfogadott médiatörvényre és arra is, hogy ebből mi valósul meg az ország különböző területein. Melyek a sajtószabályozás írott és íratlan szabályai a térségben. A téves struktúrák a későbbiekben megszerezhető információk értékét csökkentik, vagy az eredményt veszélyeztetik.

MÉDIASZABÁLYOZÁS: TÖRVÉNY, AMIT NEM MINDIG TARTANAK BE

Az afgán médiatörvényt 2002-ben fogadták el, a Talibán elleni hatalomátvétel és az amerikai megszállás után, természetesen a demokratizálódás jegyében. Az utóbbi időben nemcsak Afganisztánban, hanem Európában, sőt Angliában is emlékeztetnek Winston Churchill mondására: „A törvények azokra vonatkoznak, akik betartják.” Vonatkoztassunk el ettől és nézzük melyek a sarokpontjai a kabuli keltezésű szabályozásnak.¹⁰ Egy elemzés szerint az ázsiai ország média szabadsága soha nem volt még ennyire egyértelmű, különösen, ha a Talibán uralomhoz viszonyítjuk.¹¹ A médiatörvény elfogadása után két évvel módosították az ország alkotmányát is, amely kimondja, hogy minden afgánnak joga van a gondolat kifejezésére többek között az Emberi Jogok Egyetemes Jogok Nyilatkozata alapján. Mindezek ellenére az utóbbi időben került az afgán parlament elé az ország médiatörvényének tervezett módosítása, amely megfigyelők szerint meglehetősen szűkítené az újságírók mozgásterét. Reális veszélye van annak, hogy a Talibán hatalom megdöntése után (2001) kialakított szabályozás több nyilvánvalóan demokratikus előnye tűnhet el. Az egyik legjelentősebb módosítás a tervben, hogy törölnék a jelenlegi médiabizottságot, amely a független médiák képviselőiből és újságírókból áll. Ez a szervezet monitorozza a jogalkalmazást, és panasszal élhet a bírók döntési ellenében. Helyébe egy olyan szervezet kerülne, amely sokkal erősebb kormányzati felügyelettel bír.¹²

⁸ Garai, 1998

⁹ Zoltayné Paprika Rita, 2002, 120. oldal

¹⁰ The law on mass media, Afganistan, 2004

¹¹ The law on mass media, Afganistan, 2004

¹² Waheed Wafa, Carlotta Gall: Afghan media face threat of controls, IHT, 2007

FARAGÓ László

A tálibok 2001-es előzése több mint 400 lapot, 15 tévécsatornát alapítottak és rádióállomások tucatjai jöttek létre. A szabad médiára törekvőket azonban meghátrálásra kényszerítették a konzervatív normák. Fennmaradt számtalan íratlan szabály. Az ország erős hadurait ritkán kritizálják, a vallásos média a leginkább elnéző. Nagyon gyakran behunyt szemmel tekintenek a korrupcióra. Miközben az afgán kormány kijelenti, hogy támogatja a külföldi média jelenlétét, politikai és vallási vezetők egyaránt óvva intenek a külföldi kulturális értékek elterjedésétől

A TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK CIKLUSAI AZ ETNIKAI KONFLIKTUSOK ÉS TÖBB EZER MÉTERES HEGYEK VIDÉKÉN

A jelenlegi afgán közállapotokat pontosan jellemzi az a tény, hogy 1979-ben volt utoljára népszámlálás az ázsiai országban. A nagyhatalmi vetélkedés ütközőzónájában, a XIX. században létrehozott mesterséges állam nemzetiségeit azonban a mai napig nem mérte fel senki pontosan. A feladat végrehajtása nagy nehézségekbe ütközne, mert, ahogy Katona Magda – aki évtizednél is hosszabb időt töltött kutatóként a térségben – elmondja: az ország lakosságának 85 százaléka él vidéken, a lakosság majd egyharmada nomád állattartásból tartja fenn magát.¹³ Míg a pakisztáni határhoz közel élő legnagyobb nemzetség a pastuk egy tömbben élnek,¹⁴ addig északon az etnikai csoportok nem alkotnak jól körülhatárolható geo pozíciót. A britektől és köztük is Sir Mortimer Durand¹⁵ tábornok által a földkerekség legkiválóbb gerillái címet kapták. Az elnevezés találó, és azóta is állja a helyét, hiszen a gyarmatosítás idején britek, az oroszok, majd a nyolcvanas években a szovjetek is csúfos vereségeket szenvedtek a nomád faluközösségekből szerveződő gerilláktól. Most pedig a világhatalom Amerika és vele együtt a szövetségesek tanácstalanok a polgárháború sújtotta országban. Clausewitz alap gondolatát megfordítva a háborút most már a politikai eszközeivel kellene folytatni. De a megbékélést tekintve szó sem lehet az etnikai határok menti megosztásról, ezt a környező országok geostratégiai érdeke sem engedné meg, véli Katona Magda. Ráadásul az amerikaiak által „proxy war-nak” vagyis helyettesítő háborúnak nevezett jelenséget is képtelenek felszámolni. Ahol minden külső hatalomnak - írja a Népszabadságban Katona – megvan a helyi törzsek, hadurak között a maga képviselője. És akkor még nem említettük a szélsőségesen fundamentalista tálibokat, akik pakisztáni támogatással a hátuk mögött, nem tudják megemészteni a 2001-2002-es hatalomfosztásukat.

A kígyó a farkába harap, vagyis az amerikaiak által még 1994-ben kezdeményezett mozgalom, amely most már az – Al-Kaidát támogatva – a legnagyobb veszélyt jelentik a szövetséges csapatokra. A tálibok ugyanis 1996 és 2001 között kihasználva a hatalmi vákuumot, átvették az irányítást. Fontos megjegyezni, hogy a derékhadukat fiatal, fanatikus Korán-tanulók, szunnita iszlám vallásúak teszik ki.

Az amerikaiak bevonulásával megint az európai, pontosabban a nyugati eszmeáramlat kerekedett felül. Az afganisztáni etnikai tarkaság közös nevezője az iszlám, az 1500 éves vallás, amely átszövi az iszlám világ mindennapjait: a társadalmi életet, a közéletet és meghatározza az iskolák normáit.

A kérdés megint csak az: a fundamentalista vagy a modernizációt követő áramlat kerül előtérbe. Hiszen a múlt századtól kezdődően lényegében állandó vívódás figyelhető meg az iszlámban a nyugatosodás és a nyugattal való harcias szembefordulás között.¹⁶

Az amerikaiak a jelek szerint némiképp okultak a kudarcokból vagy belátták azt, amit az oroszok és a britek is, hogy a több ezer méteres hegyek és a gerillák ellen a világ legkorszerűbb fegyvereivel sem győzhetnek. Nem beszélve arról,

¹³ Katona, 2002

¹⁴ Kettészakítva az afgán nemzetiség nagyobb csoportjától, (27 millióra esült ez a népesség), amely a mai Pakisztánban él

¹⁵ Durand tábornok erőszakolta ki 1893-ban az azóta is Durand-vonalnak nevezett határt, amely ma Pakisztán és Afganisztán között húzódik. Kettévágva ezzel az afgánok etnikumát, a pastuk ma is úgy járnak át a határvonalon, mintha ott sem lenne.

¹⁶ Vincze, II. (385. oldal)

FARAGÓ László

hogy egynémely harcban sikerülhet felülkerekedni, de a háborút az elszigetelt falvakban, a lakosság egyharmadát kitevő nomád állattartók körében és külön-külön a tucatnál is több etnikai csoport esetében is meg kell nyerni. Nem csupán egy hétre, hanem a következő generáció felnövekedéséig.

A nemzedékek élettörténetének viszonylag jól periodizálható ciklusai vannak, véli Garai. A társadalomtörténeti cezúrák, a tapasztalatok szerint az európai kultúrkörben 12 évenként követik egymást.¹⁷ Társadalmi válságok és egyéni életutak együtt jelentenek fordulópontot a társadalmak történetében. A háborúk azonban, ezeket a ciklikusságokat némiképp megtörik vagy átrendezhetik. Gondolok itt az afgán térségre, ahol az elmúlt évtizedekben szinte a permanens ütközetek színtere volt és ma is az. Nem szabad megfeledkezni az európaiaktól eltérő kultúráról és az iszlám sokkal szigorúbb szabályairól, amely a mindennapi életet sokkal inkább befolyásolja.

CSOPORTDÖNTÉSEK ÉS TÁRSAS BEFOLYÁSOLÁS

Miközben a magyar tartományi újjáépítési csoport (HPRT) legfontosabb feladata a stabilizáció és a humanitárius segítségnyújtás és civil-katonai együttműködés (CIMIC), ne feledkezzünk meg arról, hogy minden eszköz, amit a magyarok – és korábban ugyanitt a hollandok – az előbbi két cél érdekében bevetettek nem más, mint az európai-nyugati kultúra békés exportálása. (A társas befolyásolás eszköze.) Az exportcikkre azonban nem mindenki vevő Afganisztánban, és aki hajlandó a felkínált tálcáról enni, az is végtelenül bizalmatlan. Ebben a helyzetben kell humanitárius segítséget nyújtaniuk a magyaroknak is, igaz az ország északi részén, tehát a tálibok által kevésbé veszélyezett vidéken, Baglán tartományban. Afelől ne legyenek kétségeink, hogy a segítségnyújtás része a civil-katonai együttműködésnek és a lélektani hadműveleteknek (PSYOPS)¹⁸ is. A lélektani hadművelet nem más, mint olyan a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tevékenység, amely egy célcsoport vagy személy attitűdjének, magatartásának és viselkedésének megváltoztatására irányul. Ezáltal befolyásolja a politikai és katonai célok elérését.

A NATO lélektani hadműveletekről szóló doktrínájában is szerepel a szociális befolyásolás és Kelman elmélete.¹⁹ Herbert C. Kelman szerint az emberek három jól elkülöníthető módon reagálnak a szociális befolyásolásra: a) behódolással, b) azonosulással és c) belsővé tétellel. A behódolás gyors, tudatos döntés a jutalom reményében vagy a büntetés elkerülése érdekében, hatása nem marad fenn sokáig. Mindezeket figyelembe véve a behódolásnak nevezett attitűdváltást leginkább a 2002-es afganisztáni amerikai bevonulás alkalmával, vagy az iraki hadműveletek idején alkalmazták. A jelenlegi PSYOPS műveletek mindkét hadszíntéren a hosszú távú lélektani meggyőzésre irányulnak. Ezért ez a hatás a vizsgálatunk szempontjából nem releváns. A behódolás, mint lehetséges szociális befolyásolási mód az európai nemzetállamok politikai és ideológiai tradíciójából ered. Mészáros Margit szerint a kulturális asszimiláció sajátosság európai tétele: a bevándorlóktól kivétel nélkül azt követelte, hogy adják fel a magukkal hozott kultúrát. Jellemző erre a magyarországi kisebbségek számkivetettsége a XIX. században és releváns példa a délszláv válság alatt a Somogy megyei Nagyatádra és Vésére érkezett boszniai muszlinokkal szembeni attitűd. Míg a Bánságból átköltözött katolikus és református horvátokat a város és a falu minden további nélkül befogadta: ma is sokan élnek és dolgoznak közülük ott, tehát nem tértek vissza a hazájukba. A Dobojs mellől elzavart muszlimok nem találtak otthonra. Csak egy boszniai elmeegógyintézet öntudatlan lakói maradtak itt kényszerűségből és papírok nélkül, akiknek azóta sem tisztázódott az állampolgárságuk. „Az alapvető konfliktust tehát nem a multikulturalizmus váltja ki”, írja Mészáros Margit, hanem az, hogy a társadalom kiket és milyen módon fogad be és tekint tagjának, politikai értelemben is.

¹⁷ Garai, 1998, 104. oldal

¹⁸ PSYOP (psychological operation)

¹⁹ Mező, 2007

FARAGÓ László

Visszatérve Afganisztánra, de folytatva az előbbi gondolatot, ott az elképesztő korrupció közepette az instabil törzsi vidéken a gengszterek és a hadurak továbbra is bizalmatlanul nézik a NATO katonákat. Komoly aggodalomra ad okot Kovács Gyula hadnagy és Pappné Ábrahám Judit halála, pedig mindez az északi vidéken történt, ahol még van aszfalt, ahol viszonylag stabil a közállapot.

A belsővé tétel hatása a legtartósabb (a célközönségre) a későbbiekben, de ennek a folyamatnak a valószínűsége a legkisebb, a szociális befolyásolásra irányuló három attitűdváltás közül. Ehhez kell a legnagyobb bizalom, ezzel párhuzamosan ehhez szükséges legkevesebb ellenállás. Az európai multikultúra és az iszlám szellemisége, a nomád és törzsi társadalommal átszőtt afgán közösség attitűdjét alapvetően nem lehet és nem is lenne szabad megváltoztatni. Természetesen ettől még nem kizárt, hogy erre irányulhat jó néhány PSYOPS vagy stratégiai lélektani művelet (SPO).²⁰ A PRT felől nézve mindaz, ami ma Afganisztánban történik humanitárius segítségnyújtás és rendfenntartás. A helyiek azonban megszállóknak tekintik az idegen katonákat, még azok is így gondolkodnak, akik vonakodva elfogadják a feljükk nyújtott kezet. Jelentős tehát az ellenállás azok körében is, akik bár tudják, hogy az amerikai befolyás erős, de bennük PRT-ben látják helyi közigazgatás és ezen keresztül a megélhetésük viszonylagos biztonságát.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a Baglán tartományban élő nőknek például olyan mély a saját kultúrájuk iránti identifikációjuk, az azonosságtudatuk, hogy szinte képtelenség manipulálni őket. A magyar kontingens tagjainak beszámolója szerint a PRT nő tagjai is csak akkor beszélgethettek diáklányokkal egy iskolában, ha a tanítónő is jelen volt, a beszélgetés pedig csupán az általánosság szintjéig terjedhetett, pedig nem voltak nyelvi nehézségek, angolul folyt a disputa. Abban a pillanatban, amikor a családról és az életkörülményekről került szó, az interjúalany udvariasan elköszönt, és hátat fordított. A bezárkózás kulcsra zárt kapu az attitűdváltás, vagyis a szociális befolyásolás kísérlete ellen. Védekezés az ellen, hogy egy szemernyit is keveredjen az identitásuk. Tudatosan vagy tudatalattin védekeznek a multikulturalizmus egyik – Mészáros Margit által megfogalmazott – Európára jellemző társadalmi problémája ellen.²¹

Az attitűdváltás megbízhatóbb formája az identifikáció, vagyis az azonosulás. Ehhez természetesen flexibilis gondolkodás, szempontváltó képesség is kell.²² Az azonosulás során egy csoport vagy egyén egy másik közösség véleményével való egyesülést választja, ez bizonyos szempontból az utánzásnak felel meg. Az azonosulással operáló lélektani hadművelet tehát elsősorban arra számít, hogy a célközönség támogatja majd azt a mintát, amelyet felkínálnak nekik. Lehet szó már ismert modellekről és új mintákról is.

Az előbbieken alapján jogosan tehető fel a kérdés: a korábban megfogalmazott és megismert jó példákra fogékonyabbak-e az afgánok, a megszokottat tartják támogatandónak. Vagy a PSYOPS műveletek során érdemes mindig valamilyen új modellt állítani vagy ezek együttes alkalmazása lehet célravezető?

A MÉDIA, MINT A BEHELYETTESÍTŐ ÉLMÉNY

Mező Ferenc szerint a lélektani hadműveletek során a PSYOPS – ahogy már korábban is említettem – egyrészt támogathatja, másrészt akadályozhatja, hogy a célközönség egy modell személyével azonosuljon. A magyar kontingens tagjai pontosan ezt teszik, amikor bemutatják azokat a hadműveleteket, amelyekkel, sikerrel veszik fel a harcot a fundamentalista tálibokkal. A „rossz ember” mintája minden egyes médiaszereplés része. A helyszínen járt szakemberektől tudom, hogy ugyan ezt tennék és teszik is a tálibok. Az ő rossz emberük az iszlám ellen és az országba betolakodó NATO katona. Nekik ugyanazt az ellenséget jelentik a hollandok, mint az amerikaiak és a magyarok.

²⁰ Strategic Psychological Operations: nemzeti, kormányzati szintű PSYOPS műveletek általában hosszú távra szólnak és politikai jellegűek

²¹ Mészáros, 2006, 51. oldal

²² Popper, 1998

FARAGÓ László

A South Asian Media Net honlapján, az egyik²³ jelentés szerint, miközben a független afgán média folyamatosan teret nyer, az „ott dolgozó újságírók számára mindez kockázatos és bizonytalan vállalkozás. Az elmúlt egy évben négy afgán újságíró veszítette életét a tálibok támadásaiban”. Nem kímélik az újságírókat és a sokszor romos épületekben dolgozó szerkesztőségeket. A támadások minden bizonnyal nem csupán a riporterek ellen irányulnak, hanem a nyugati modernizációnak akarnak gátat szabni. Segítségül hívom Glasenappot: bár az iszlám civilizáció területén vagyunk, de mégis hadszíntérnek (dár al-harb) tekintik a fundamentalisták, a vallás tanainak megvédése érdekében.

Az azonosulás pozitív attitűdjét szolgálta a délszláv válság idején a magyar műszaki kontingens aktív részvétele a boszniai újjáépítésben. A magyaroknak otthont adó horvát határvárosban, Okucaniban többek között a lerombolt katolikus templom átépítéséhez nyújtottak segítséget és ehhez társult már akkor is egy meglehetősen széleskörű médiajelenlét. A helyi újságok szívesen számoltak be a magyarok támogatásáról. Bár az is hozzá kell tenni, hogy a magyar kontingenst Horvátország határán és Boszniában is nemcsak megtűrték, hanem szívesen fogadták. Miután az akkori államfő Göncz Árpád is részt vett több ottani protokoll-eseményen, ezt nyugodtan hívhatjuk stratégiai lélektani műveletnek is (SPO).

Ez a pozitív attitűd koránt sem mondható el Afganisztánról, ahol a helybeliek zöme nem is tudja, hol helyezkedik el Magyarország, a csapatot pedig a megszálló amerikaiakkal vagy a németekkel azonosítja. A magyar PRT CIMIC csoportja a PSYOPS-ért felelős katonákkal együtt víztisztítókat adományoz, számítógépeket ad az iskoláknak, kályhákat osztottak ki a -25 fokok hidegben. Minderről azonban kevesen tudnának, ha a magyarok nem használnának ki minden lehetőséget, hogy bekerüljenek a helyi médiába. A támogató azonosuláshoz, tehát nem kell mindig jelen lenni az adott eseménynél. Az események zömét behelyettesítő módon, mások tapasztalatai által is át tudjuk élni – közvetett formában. A vikariáló (behelyettesítő) megerősítés lényege: a megfigyelő, nemcsak a modell viselkedését tapasztalja, hanem annak hatását is. Ha a modell viselkedése pozitív megerősítést von maga után, akkor a megfigyelő várhatóan követni fogja a viselkedést, máskülönben nem.

A pozitív megerősítés lehet egy újabb hír arról, hogy a korábban számítógépet kapott iskolát később víztisztítóval szerelték fel. A behelyettesítő megerősítés magában foglalja azt is, hogy elvárás formájában valamilyen kognitív modell alakuljon ki. A megtanult folyamat pedig csökkenti a bizalmatlanságot és az ellenszenvet. Ehhez azonban az kell, hogy valamelyik újságban, helyi tévében vagy rádióban megjelenhessen az információ.

KALÓZRÁDIÓK – A SZOCIÁLIS BEFOLYÁSOLÁS ESZKÖZEI

Az az információ, amely egy adott ország tradicionális kultúrájától eltérő értékeket és attitűdöket hordoz a szociális befolyásolás céljával kerül adásba. Miután sokszínű világunkban mindenki ragaszkodik a saját „más milyenségéhez”,²⁴ írja nagyon szemléletesen Mészáros Margit még nagyobb jelentősége van a hatalomnak. A befolyás-keresésnek ez a módja – megint csak ne legyenek kétségeink a hatalomért folytatott regionális küzdelem része. A következőkben arra keresem a választ, hogy kerülnek be ezek katonai PSYOPS tevékenység hírei az afgán médiumokba, és miért tekintem az információkat befogadó a rádiókat klandestin rádióknak, politikai kalózkodóknak?²⁵

A politikai kalózrádió célja a szociális befolyásolás. A klandestin rádiók működhetnek a célközönséget tekintve külföldön, az adott országban. Az afganisztáni rádiók azzal váltak „kalózzá”, hogy elfogadták az amerikaiak és más szövetséges erők anyagi és eszköztámogatását. Ezen kívül rövidebb, hosszabb időben befogadják a műsoraikat is. A magyar kontingens által készített műsorszámokban az szól, amit a magyar szerkesztők összeállítottak. Többek között az afgánok által „megszállónak” tartott hadsereg sikereiről, amelyet a fundamentalista tálibok ellen arattak.

²³ Afghanistan media: Attacs continue, a megjelenés időpontja: 2008. május 03.

²⁴ Mészáros, 2006, 57. oldal

²⁵ Faragó, 2006

FARAGÓ László

A magyar PRT harmadik kontingensének egyik legfontosabb feladata volt, hogy alakítson ki jó kapcsolatot a környék médiumaival. A legnagyobb példányszámú lap Pul-i-Khumri-ban az Etehaad volt. (A város nevét így egybe is írják, legalább is a bagláni internetes oldalakon így találtam. Mintha ez is a modernizáció jegyében történe, vagy csupán ellesik az angol nyelvet használóktól az angol végtelen egyszerűsödését.) A négylapos újság nem bizonyulhat elég hatékonynak, ha megjegyezzük, hogy a tartományban még mindig elképesztő a kulturális elmaradottság: 60 százalék körüli az analfabétizmus, rosszabb az arány, mint az iszlám világ más országaiban.²⁶ Nehéz elhinni, a középkori Európában, az Afrikából Andalúziáig jutó muzulmánok közül, az Omajjad kalifátusban szinte mindenki értett a betűvetéshez. Ezer évvel később az iszlám civilizáció ismét a nyugati kultúra támogatására szorul?

Az írástudatlan afgánokhoz (pastuk), tadzsikokhoz és hazarákhoz a legkönnyebben a rádió hangja jut el. A rádióból hangzó szöveget és zenét az is megérti, aki nem tanult olvasni. John Reith, a BBC első és egyben legendás igazgatója jut eszembe, aki 1926-ban a „elevation and education” jelszavakkal hirdetett programot, mert a korabeli Angliában minden harmadik ember nem tudta leírni a saját nevét sem.

A rádió mellett szól, hogy mérhetetlenül lepusztult a helyi infrastruktúra: nem kell postás vagy a PRT keretében ott állomásozó katona, aki elvigye az újságot az Isten háta mögötti vidékekre. (Itt helyesebb lett volna Allahot mondani: „Nincs isten rajta, az élön, az örökkévalón kívül!” Mohamed az ő prófétája, olvasható a Koránban.). Ráadásul nehéz megváltoztatni az örökséget: a fundamentalista tálib rendszer (1996-2001) teljesen felszámolta a könyvek és újságok nyomtatását. Az újraindítás drága és nincs is fizetőképes kereslet a lapokra. Szóba jöhetne még a tévé, de a televíziós műsorok gyártási költsége drága. A nem ritkán ötezer méternél magasabb hegyek és a ritkán lakott vidékek miatt nagyon költséges az adóhálózat kiépítése. A kábel csak elvétve jut el a lakásokba, legfeljebb a teaházakban, szállodákban tudják fogni a jó minőségű, esetleg műholdas adásokat.

A magyar kontingens egyébként rádiókészülékeket is adományozott a helybelieknek. Ezek a rádiók napelemmel is működnek és van hozzá egy kurbilis áramfejlesztő is, vagyis telepek nélkül is használható. Ilyen készülékeket eddig minden váltás vitt magával. Ezt bekapcsolni és ezt hallgatni az azonosulás egyik lépcsője. Sokszor bekapcsolni és többször hallgatni már utánzás.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az afgán társadalmi viszonyrendszer eddigiénél alaposabb feltérképezése és ezzel együtt a helyiek szociális befolyásolás lehetséges kérdéseinek tisztázása lehet az afganisztáni PRT további sikerek egyik kiinduló pontja. A dolgozatban egy tervezett afganisztáni kutatáshoz kerestem azokat a kérdéseket, amelyeket a személyes mélyinterjúk során vagy egy kérdőíves felmérés részeként kellene feldolgozni. Érdemes lenne vizsgálni, melyek a társadalmi változások ciklusai és a nemzedékek élettörténetének egymást váltó fázisai Afganisztánban?

Herbert C. Kelman alapján és az eddigi tapasztalatok szerint azt várhatjuk, hogy a szociális befolyásolási kísérletekre az afgánok első sorban elutasítással, de a legjobb esetben is identifikációval, vagyis azonosulással reagálnak. A pozitív reakció kikényszerítése években mérhető hosszú folyamat, hiszen előbb a jó példákat kell elfogadtatni a helybeliekkel. A behódolással az európai kultúra sajátja, a belsővé tétel pedig az iszlám miatt kizárhatjuk.

A megtanult és elfogadott folyamat nagy valószínűséggel csökkenti majd a bizalmatlanságot és az ellenszenvet, legalábbis minimális mértékben. A behelyettesítő megerősítés magában foglalja azt is, hogy elvárás formájában valamilyen kognitív modell alakuljon ki. Mindenek előtt tehát, meg kell találni azokat a PRT-hez köthető, korábban megismert jó példákat, amelyet még elfogadnak a helybeliek. Ezen kívül a PSYOPS műveletek során érdemes mindig valamilyen új modellt állítani, amelynek várhatóan kicsi az elutasítási szintje.

²⁶ Vincze, 388 oldal

FARAGÓ László

A kapcsolattartáshoz elegendő néhány jól irányzott találkozó, az információ hatékony eljuttatáshoz azonban folyamatos tömegkommunikációs eszközt is igénybe kell venni. Megállapításom szerint az elkövetkezendő néhány évben erre lenne alkalmas a rádió, amely a rendkívül magas hegyekkel és nagy kiterjedésű jobbára lakatlan vidékekkel szabdalta Afganisztánban a legolcsóbban fenntartható médiatípus. A tévé térhódítása jól érzékelhető, a rádiókészülék azonban sokkal kisebb és egyszerűbben magánál hordhatja bárki. A rádió mellett szól az is, hogy a kutatások alapján meghatározó a műveletlen, írástudatlan réteg aránya.

Kulcsszavak: meggyőző médiakommunikáció, heurisztikus döntések, rádió, médiaválasztás, Afganisztán

Keywords: demonstrative media communication, heuristic decisions, radio, media choice, Afghanistan

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANGELUSZ Róbert: Kommunikáló társadalom, Ferenczy Kiadó, 1995, ISBN: 9638258497

ANGELUSZ Róbert: Optikai csalódások, Pesti Szalon, 1996, 15-94. ISBN 9636051496

FARAGÓ László: Társadalomformáló kalózádiók és a közhatalom reakciói, Társadalom és honvédelem, 2006

GLASENAPP, Helmuth von: Világvallások, Gondolat, Budapest, 1977; ISBN 963 280 545 3

http://www.afghan-web.com/politics/current_constitution.html#preamble (utolsó letöltés: 2011. március 17.)

http://www.afghan-web.com/politics/storage/law_on_mass_media.pdf (utolsó letöltés: 2011. március 17.)

KATONA Magda: A tálibok és Pakisztán együttműködése, Hadtudomány, 2002/2

KELMAN, Herbert.C.: A szociális befolyásolás három folyamata, p. 47-60, In: Hunyady György (szerk.) Szociálpszichológia, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973

MÉSZÁROS Margit: A multikulturalizmus terjedésének néhány biztonságpolitikai vonatkozás, ZNME, Politikatudományi Tanszék, Kutatási füzetek 6., 2006. 45-59. oldal

MEZŐ Ferenc: Szociális befolyásolásra törekvő lélektani műveletek (PSYOPS) Hadtudomány, 2007. szept. XVII. Évf. /3

MEZŐ Ferenc: Szociális befolyásolásra törekvő lélektani műveletek (PSYOPS) Hadtudomány, 2007. szeptember XVII. évfolyam. 3. szám

POPPER Péter, GARAI László: Sajtópszichológia, 1998, MÚOSZ, ISBN 963 7115 25 0

RIBÁRSZKI István: Pszichológiai háttér folyamatok hatása a harcászati döntéshozatalok pontosságára, Pszichológia, 2000 (20), 1. 63-94. oldal

SZLANKÓ Bálint: Menni vagy maradni, HVG, 2008. június 14.

TARZI, Amin: Mass Media Law Comes Under Scrutiny, RFE/RL, 2007. 02. 02.

VINCZE Lajos szerkesztő: Bevezetés az európai kultúra és bölcsélet történetébe, I.; II

WAFI, Abdul Waheed, GALL, Carlotta: Afghan media face threat of controls, International Herald Tribune, 2007. május 7.

WAGNER Péter: Veszélyes nyár vár a magyar katonákra, HVG, 2009. május 13.

ZOLTAYNÉ PAPIKA Rita: Döntésméletek, Alinea Kiadó, Budapest, 2002, ISBN 963-86651-2-2